

Віталій Письменний

Фінансова грамотність

(рівень стандарту)

Підручник для 10 (11) класу
закладів загальної середньої освіти

Тернопіль
Астон
2023

Умовні позначення:

	Компетентності		Тести
	Основні терміни і поняття		Кейси
	Цікаво		Задачі
	Запам'ятайте		Запитання для самоперевірки
	Зверніть увагу		Самостійна робота

Письменний В. В.

П 35 Фінансова грамотність (рівень стандарту): підручник для 10 (11) класу закладів загальної середньої освіти / В. В. Письменний. — Тернопіль: Астон, 2023. 240 с.

У підручнику розглянуто питання щодо форм і функцій грошей, планування та ведення сімейного бюджету, досягнення фінансових цілей, різних форм заощаджень й інвестування. Особливу увагу приділено функціонуванню фінансової системи, її учасникам і послугам. Також у ньому можна ознайомитися з особливостями фінансових ризиків, які супроводжують життєдіяльність людей, методами убезпечення від фінансового шахрайства і способами захисту прав споживачів фінансових послуг.

УДК 336:373(075)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
-----------------	---

РОЗДІЛ 1. ВСТУП ДО ОСОБИСТИХ ФІНАНСІВ

§ 1. ЩО ТАКЕ ГРОШІ	
1.1. Історія виникнення грошей	10
1.2. Форми та функції грошей	12
1.3. Криптовалюта та її види	16
1.4. Грошова політика держави	17
§ 2. ЗАЙНЯТІСТЬ І ПІДПРИЄМНИЦТВО	
2.1. Види оплачуваної праці	21
2.2. Безробіття	24
2.3. Порядок формування винагороди за працю	25
2.4. Підприємництво	26
2.5. Інші види заробітку	28
§ 3. ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ	
3.1. Формулювання фінансової цілі	31
3.2. Особливості фінансового планування	33
3.3. Прийняття фінансових рішень	35
§ 4. ДОХОДИ СІМ'Ї	
4.1. Поняття і класифікація доходів сім'ї	39
4.2. Характеристика окремих видів доходів сім'ї	41
4.3. Багатство сім'ї	44
§ 5. ВИТРАТИ СІМ'Ї	
5.1. Класифікація і характеристика витрат сім'ї	49
5.2. Причини виникнення витрат сім'ї	50
5.3. Витрати та інфляція	52
§ 6. СКЛАДАННЯ ТА ВЕДЕННЯ СІМЕЙНОГО БЮДЖЕТУ	
6.1. Поняття та види сімейного бюджету	57
6.2. Особливості прогнозування та обліку доходів і витрат	58
6.3. Фінансовий консультант	61
§ 7. ПОДАТКИ	
7.1. Поняття та роль податків	65
7.2. Оподаткування фізичних осіб	66
7.3. Оподаткування бізнесу	69
7.5. Єдиний соціальний внесок	72
7.6. Ухилення від сплати податків і податкове планування	73

7.7. Податкові пільги	74
-----------------------------	----

РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВА СИСТЕМА ТА ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ

§ 8. ЯК ПРАЦЮЄ ФІНАНСОВА СИСТЕМА	
8.1. Фінансова система: структура та учасники	80
8.2. Централізовані фінанси.....	82
8.3. Децентралізовані фінанси.....	85
8.4. Фінансова інфраструктура.....	87
§ 9. БАНКИ І БАНКІВСЬКІ ПОСЛУГИ	
9.1. Банки і банківська система	92
9.2. Основні банківські послуги	94
9.3. Інтернет-банкінг	99
§ 10. СТРАХУВАННЯ	
10.1. Сутність і необхідність страхування	102
10.2. Учасники страхових відносин.....	104
10.3. Укладення договору страхування	106
10.4. Франшиза.....	107
§ 11. НЕБАНКІВСЬКІ ФІНАНСОВІ УСТАНОВИ	
11.1. Сутність і принципи діяльності небанківських фінансових установ.....	110
11.2. Надання небанківських фінансових послуг	111
§ 12. ЩО ТАКЕ ВАЛЮТА	
12.1. Валюта: сутність і види.....	117
12.3. Золотовалютні резерви.....	121
§ 13. ПЛАТЕЖІ ТА ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ	
13.1. Способи переказу готівки	124
13.2. Безготівкові розрахунки.....	125
13.3. Особливості роботи банкомата	127
13.4. Платіжні системи	127
13.5. Система SWIFT	129

РОЗДІЛ 3. ЗАОЩАДЖЕННЯ ТА ІНВЕСТИЦІЇ

§ 14. ВСТУП ДО ЗАОЩАДЖЕНЬ ТА ІНВЕСТИЦІЙ	
14.1. Зв'язок між фінансовими цілями, благополуччям та заощадженнями.....	133
14.2. Способи накопичення грошей на заощадження	135
14.3. Поняття інвестицій	136
14.4. Зміна вартості грошей у часі	137

§ 15. ДЕПОЗИТИ	
15.1. Поняття та види банківських депозитів	141
15.2. Депозити в кредитних спілках	142
15.3. Нарахування відсотків за депозитами	143
15.4. Гарантування виплати відшкодування за депозитами.....	144
§ 16. ІНВЕСТИЦІЇ	
16.1. Інвестиції: поняття та значення	148
16.2. Ринки капіталу та їхні учасники	150
16.3. Поняття та основні види цінних паперів	151
16.4. Біржова торгівля.....	153
§ 17. ПЕНСІЇ	
17.1. Поняття та рівні пенсійної системи.....	156
17.2. Види пенсій у солідарній системі пенсійного забезпечення	157
17.3. Пенсійний фонд держави.....	159
17.4. Недержавний пенсійний фонд	160
РОЗДІЛ 4. ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА КРЕДИТ	
§ 18. ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА БОРГ	
18.1. Сутність кредиту та позики.....	163
18.2. Кредитування фізичних осіб	164
18.3. Кредитування юридичних осіб	165
18.4. Захист прав позичальників	167
18.5. Важливість контролю за рівнем заборгованості	168
§ 19. ВАРТІСТЬ КРЕДИТУ	
19.1. Платежі на користь кредитодавця та платежі за послуги інших осіб	171
19.2. Розрахунок загальної вартості кредиту та реальної річної відсоткової ставки	173
19.3. Погашення кредиту	174
§ 20. ОБИРАЄМО КРЕДИТНУ ПРОПОЗИЦІЮ	
20.1. Паспорт кредиту	179
20.2. Кредитна історія	179
20.3. Кредитний договір та процедура його укладення.....	181
20.4. Умови дострокового повернення кредиту	182
20.5. Відповідальність позичальника у випадку неповернення кредиту в строк	183
§ 21. КРЕДИТНІ ПРОДУКТИ	
21.1. Продаж товарів на виплат	186
21.2. Кредитна картка	188

21.3. Кредит на придбання нерухомості.....	190
21.4. Основні кредитні продукти для юридичних осіб.....	191

РОЗДІЛ 5. ЯК СЕБЕ ЗАХИСТИТИ

§ 22. ТИПИ РИЗИКІВ ТА УПРАВЛІННЯ НИМИ	
22.1. Поняття та види ризиків.....	195
22.2. Схильність до ризику.....	197
22.3. Способи управління ризиками.....	198
§ 23. ВИДИ СТРАХУВАННЯ	
23.1. Особисте страхування.....	201
23.2. Страхування майна.....	205
23.3. Страхування відповідальності.....	206
§ 24. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА І ШАХРАЙСТВО. ФІНАНСОВІ ПІРАМІДИ	
24.1. Поняття шахрайства.....	210
24.2. Різновиди шахрайських схем, їхні ознаки та способи захисту.....	211
24.3. Фінансова піраміда як різновид шахрайства, її ознаки та ризики.....	213
24.4. Відмивання грошей.....	214
§ 25. ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	
25.1. Поняття фінансових послуг і порядок їх надання.....	218
25.2. Права споживача фінансових послуг.....	219
25.3. Обов'язки споживача в процесі користування фінансовими послугами.....	220
25.4. Захист прав споживачів фінансових послуг.....	221
25.5. Обачлива фінансова поведінка.....	222
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК.....	225
ЛІТЕРАТУРА.....	236
ДОДАТКИ.....	240

ПЕРЕДМОВА

Поширення нових фінансових продуктів і послуг сприяють якісним змінам у життєдіяльності людей. Утім, люди часто не підготовлені до цього, не володіють простими навичками складання сімейного бюджету, заповнення фінансових документів і відстоювання власних інтересів. Недостатній рівень обізнаності у фінансових питаннях й невміння використовувати здобуті знання призводить до поширення фінансового шахрайства, зловживань працівників фінансових установ, недотримання прав споживачів фінансових послуг тощо.

Розвивати вміння розпоряджатися грошима з найменшими втратами та найбільшою вигодою для себе дає змогу вивчення дисципліни «Фінансова грамотність». Для забезпечення її викладання та реалізації компетентнісного підходу до навчання пропонуємо підручник із використанням пояснювально-ілюстративних, проблемних і дослідницьких матеріалів. Він містить п'ять розділів, у яких акцентується не тільки на запам'ятовуванні інформації, а й на формуванні практичних навичок.

Вивчення **розділу «Вступ до особистих фінансів»** дасть змогу учням дізнатися про різні форми зайнятості, економічної активності та винагороди за працю, усвідомити потреби постійного навчання і розвитку навичок для побудови кар'єри, власного бізнесу тощо, застосовувати різні концепції фінансового планування, розуміти природу та види доходів і витрат сім'ї, навчитися планувати та складати сімейний бюджет, розрахувати суми основних податків й дізнатися, як користуватися податковими пільгами.

Начальні матеріали **розділу «Фінансова система та фінансові послуги»** сприятимуть оволодінню учнями знань щодо основних методів здійснення платежів із використанням готівки, безготівкових й електронних грошей, ролі банків і небанківських фінансових установ в економіці та суспільстві загалом, необхідності страхування, взаємозв'язку валютного курсу та фінансової стабільності в державі, особливості міжнародних платіжних систем у здійсненні розрахунків тощо.

Про важливість заощаджень і те, як вони сприяють досягненню фінансових цілей йдеться в **розділі «Заощадження та інвестиції»**. Після його опрацювання учні розумітимуть основні види заощаджень, їхні переваги та недоліки, будуть знати, як змінюється вартість грошей у часі та що на це впливає, ознайомляться з поняттям «інвестування», його методами й інструментами, зможуть розраховувати суму доходу за депозитним вкладом у банку, усвідомлять переваги багаторівневої пенсійної системи та необхідність подбати про свою майбутню пенсію.

Ознайомлення з різними формами та джерелами запозичення грошей у **розділі «Запозичення та кредит»** дасть змогу учням зрозуміти вартість кредиту і пов'язаних з ним ризиків. Вони знатимуть вимоги до оформлення документів для отримання різних видів кредитів, розумітимуть необхідність отримання додаткових послуг третіх осіб, визначатимуть найбільш прийнятний вид кредитного продукту для потреб позичальника, розраховуватимуть відсотки за користування кредитом й усвідомлять важливість контролю за заборгованістю.

Життєдіяльність людей постійно супроводжують фактори, які за певних умов чинять негативний вплив. Відтак **розділ «Як себе захистити»** присвячений питанням сутності та видам ризиків, у тому числі фінансових, а також способів управління ними. Його вивчення дасть змогу зрозуміти особливості функціонування різних шахрайських схем під час користування фінансовими послугами, застосовувати основні методи захисту грошей від шахраїв, дотримувати своїх прав й обов'язків як споживачів фінансових послуг.

Кожен параграф підручника спрямований на забезпечення осмисленості, глибини й системності знань, перевірити які допоможуть тести. Рівень володіння розумовими операціями, як-от вміння аналізувати, порівнювати, класифікувати і робити висновки, продемонструє виконання кейсів. Також у підручнику є задачі різних рівнів складності, які дадуть змогу набути практичних навичок. Питання самостійної роботи рекомендується використовувати для обговорення актуальних фінансових проблем під час дискусій, діалогів, ігор тощо.

У рубриці «Запам'ятайте» подано розуміння базової економічної та фінансової термінології (з іншими визначеннями можна ознайомитися в термінологічному словнику). Цілісність, повноту й обґрунтованість знань учням дасть інформація в рубриці «Цікаво». Методика розв'язання деяких кейсів і задач міститься в рубриці «Зверніть увагу». Також у підручнику є багато QR-кодів, які дають змогу розв'язати тести, ознайомитися з додатковими навчальними матеріалами й оглянути візуальні джерела інформації.

З повагою — Автор